

**“OTAMDAN QOLGAN DALALAR” ROMANIDA HIJRAT(KO‘CHISH)
MOTIVINING DINIY VA IJTIMOYIY TALQINI(JAMOLIDDIN OBRAZ MISOLIDA)**

Jo‘raqulov Sardor,

Toshkent Amaliy fanlar universiteti magistranti

[*joraqulobsardor33@gmail.com*](mailto:joraqulobsardor33@gmail.com)

+998997770541

Annotatsiya: Ushbu maqolada Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” romanidagi Jamoliddin obrazining hijrat masalasi doirasida diniy talqin va undan tashqari ijtimoiy va etnoma‘daniy kontekstda tahlil qilinadi. Maqolada badiiy matn tahlili etnografik va tarixiy kuzatishlar bilan uyg‘un holda olib borilib, Jamoliddin obrazi orqali Tog‘ay Murod nasrida hijrat tushunchasining ko‘p qatlamli mazmun kasb etishi ilmiy jihatdan yoritiladi.

Kalit so‘z: Tog‘ay Murod nasri, Jamoliddin obrazi, hijrat talqini, xo‘jalik migratsiyasi, dehqonchilik va bog‘dorchilik, mehnat migratsiyasi.

Abstract: This article analyzes the issue of migration (hijrah) embodied in the character of Jamoliddin in Togay Murad’s novel “Otamdan qolgan dalalar” beyond the framework of traditional religious interpretation, within a broader socio-economic and ethnocultural context. The study combines literary text analysis with ethnographic and historical observations. Through the image of Jamoliddin, the article scientifically elucidates the multi-layered semantic nature of the concept of hijrah in Togay Murad’s prose.

Keywords: Togay Murad’s prose, the image of Jamoliddin, interpretation of hijrah, economic migration, agriculture and horticulture, labor migration.

Аннотация: В данной статье проблема хиджры, раскрытая через образ Джамолиддина в романе Тогая Мурада «Otamdan qolgan dalalar», анализируется вне рамок традиционного религиозного толкования — в социально-экономическом и этнокультурном контексте. Анализ художественного текста проводится в сочетании с этнографическими и историческими наблюдениями. На основе образа Джамолиддина научно освещается многослойный смысл понятия хиджры в прозе Тогая Мурада.

Ключевые слова: проза Тогая Мурада, образ Джамолиддина, интерпретация хиджры, хозяйственная миграция, земледелие и садоводство, трудовая миграция.

Kirish: Jahon adabiyotida hijrat va ko'chish motivi inson taqdiri, e'tiqodi va ijtimoiy muhit bilan uzviy holda tasvirlanadi. Sharq adabiyotida hijrat ko'pincha diniy-axloqiy mazmunda talqin etilsa, G'arb adabiyotida u ijtimoiy-iqdisodiy zarurat bilan bog'liq holda yoritiladi. O'zbek adabiyotida ham ko'chish motivi xalq og'zaki ijodidan (Alpomish nazarda tutilyapti. S.J) to bugungi zamonaviy adabiyotimizgacha davom etib kelayotgan motiv hisoblanadi. Zamonaviy adabiy jarayonimizda ham bu motiv yuqorida zikr qilganimiz kabi turlicha talqin etiladi. Xossatan zamonaviy nasrimizda o'zgacha uslubi bilan ajralib turuvchi ijodkor Tog'ay Murod nasrida ham hijrat (ko'chish) motivi chuqur falsafiy va ijtimoiy madaniy ma'no kasb etishini kuzatish mumkin. Biz quyida shuni tahlil qilishga qaror qildik.

Manbalar tahlili: Asardagi asosiy asosiy g'oyaga hizmat qiluvchi epizodlarda ham yozuvchi qo'shimcha g'oya yuklashi mumkin. "Islom dini, uning falsafasi, diniy e'tiqod qadriyatlari haqidagi tasavvurimizni kengaytirmog'imiz zarur. Bularning bari kishilardagi eng insoniy qudrat bo'lmish imondan boshlanadi, imonga kelib taqaladi, eng ezgu fazilatlar imonli qalblar maydonida ko'karadi"¹. O'zbekning shoh asari "O'tkan kunlar" romani albatta. Bu asarning o'qirmanlar qo'lidan tushmasligining asosiy sabablaridan biri diniy e'tiqod asosiy tasvir vositasiga aylangani, bosh qahramonlardagi e'tiqodning sofligi, butunligidir. Adabiyotshunos Bahodir Karim "Daloyil o'qiyotgan Yusufbek hoji" maqolasida "Abdulla Qodiriy Yusufbek hojini aynan hojiligini e'tibor bilan yuksak maqomga ko'tarib qo'ygandir. "Bu nur yuzli siymo ta'latidan taralgan yog'du butun roman borlig'iga oydinlik bag'ishlaydi. Hojilik sifati Yusufbekning din arkonlarini to'kis ado etuvchi halol, pokiza bir inson ekanini anglatadi"² deb aytadi. "Otamdan qolgan dalalar" romanida uch avlodning taqdiri yurtda kechadigan mustamlaka siyosat bilan chambarchas holatda tasvirlanadi. Asar "*Bobomiz dalasi oldidan bir ariq suv oqadi. Suv egilmish tollar majnun-majnun sollanadi.... Cho'lpon yulduz poyida sajda etadi*"³ (keying o'rinalarda shu asar deb ketiladi S.J), ushbu tasvir Jamoliddinning harakati va turmush sharoiti orqali ruhiyatini ham ochib berishga hizmat qilgan. Jamoliddin ketmon asarda hech bir o'rinda e'tiqodiga qarshi chiqmaydi, g'ayridinlar bilan yo'li kesishishini xohlamaydi, ovqatlanadigan paytida ham orqa o'girib o'tiradi. Haromdan hazar qiladi, kofir oyog'i yetmagan yer izlaydi halol mehnat qilishni hohlaydi. E'tiqodi mustahkamligidan kofir oyoq bosgan yerni harom sanaydi. "Ay, kofir!-deydi. - Bir dala'mni harom qilding! Endi bu dala'mni-da bulg'ama!"⁴. Ma'lumki, harom va halolni farqlash – islomda asosiy talablardan

¹ Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф. Имон. "Камалак". Т.: 1992. – 160 б.

² <https://ziyo.uz/>; (batasif qarang Bahodir Karimov. Daloyil o'qiyotgan Yusufbek hoji. "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi 2003 yil 15-soni)

³ Тоғай Мурод. Отамдан қолган далалар. Роман. Т.: "Zukko kitobxon". 2022. 15-bet

⁴ Shu asar 21-bet

biri, o'zbek milliy qadriyatlarining ajralmas qismi. Tadqiqotchi Z.Suvonov ham Jamoliddin obraziga ta'rif berib "Jamoliddin ketmon baquvvat, kuch-g'ayratga to'la, iymon etiqodli, ornomusi o'zidan-da kuchli bir musulmonga beriladigan hamma hislat unga ham berilgan obrazdir"⁵ obraz haqidagi yuqori fikrlarimizni asoslaydi. Jamoliddin ketmonning hijrat qilishining asosiy sababi albatta e'tiqodi bilan bog'liq jarayon hisoblansada bizning e'tiborimizni yana bir jihati tortdi. Bu talqin orqali Jamoliddinning(Tog'ay Murodning ham S.J) e'tiqodiy qarashlariga qarshi chiqish yoki rad etish emas, balki kontekst orqali qilingan tahlilimiz orqali qo'shimcha qilish. Asarda ko'p marta takrorlangan dehqonchilik va bog'dorchilik termini va bu terminlarning aynan obrazlar tilidan aytilishida ham qandaydir ma'no ilg'adik. Asarning boshlanishi "*Men farg'onachi Jamoliddin ketmon nabirasi bo'laman*"⁶ degan ta'rif va Jamoliddinning kunlik hayoti ham aynan dehqonchilik bilan bog'liqligi yoki Surxoni aqrabning "*Men Surxoni Aqrab qo'ligul o'g'li bo'laman*"⁷ ta'rif ham bu avlodning butun faoliyati dehqonchilik va bog'dorchilik bilan chambarchas bo'lishi bilan ilmini ham chuqur o'zlashtirganini ko'rish mumkin. Endi tarixga bir nazar solsak Surxon vohasi asosan chorvachilik bilan mashg'ul bo'lgani xech kimga sir emas va bahsli vaziyat ham emas fikrimizcha. Shunday bo'lsada taniqli entograf, O'rta Osiyo xalqlari etnografiyasini tadqiq etgan olim B.X.Karmyeshva "*В оазисах юга Средней Азии земледелие и особенно садоводство получили широкое развитие сравнительно поздно и во многом были связаны с переселением населения из других районов*"⁸ ya'ni O'rta Osiyoning janubiy vohalarida dehqonchilik, ayniqsa bog'dorchilik nisbatan kech rivojlangan bo'lib, bu jarayon ko'p jihatdan boshqa hududlardan aholi ko'chib kelishi bilan bog'liqligini ta'kidlagani(Izoh bizniki S.J) bizning tahlilimiz uchun asosli ekanligini ko'rsatsa kerak. Surxondaryo hududi geogarfik va iqlimiy jihatdan yerlarni o'zlashtirish vas sug'riladigan dehqonchilik uchun qulay hudud bo'lgan. "Surkhan oasis has long been considered a region with a developed culture of settled irrigation farming. Favorable natural-geographic environment, climate and wide flat areas created favorable opportunities for the emergence and development of agriculture in this area"⁹(*Surxan vohasi uzoq vaqt davomida sug'oriladigan dehqonchilik madaniyati rivojlangan hudud sifatida qaralgan. Foydali tabiiy-geografik sharoit, iqlim va keng tekisliklar bu hududda qishloq xo'jaligining shakllanishi va rivojlanishi uchun qulay imkoniyatlar yaratgan.*Tarjima bizniki S.J). Yuqoridagi tariflarni berib "Otamdan qolgan dalalar" romanidagi Jamoliddin obrazi orqali yozuvchi Vodiy hududidan Voha hududiga

⁵ Сувонов Завкиддин. Тоғай Мурод насрида образлар поэтикаси. PhD диссертацияси. Т.: 2019. – 163 б.

⁶ Shu asar 15-bet

⁷ Shu asar 42-bet

⁸ Кармышева Б.Х. Узбекское население юга Средней Азии. – М.: Наука, 1976

⁹ Dulanov O.Y. Types of Farming of Hundreds (Juz) Inhabiting the Surkhan Oasis. Modern Science and Research, 2023, Vol. 2, No. 9, pp. 161–165. <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24308>

dehqonchilik va bog'dorchilikning ham kirib kelganini ramziy ma'noda ifodalaydi desak yanglishmagan bo'lamiz. Ya'ni Jamoliddin ketmon orqali vodiy ma'daniyatiga xos bo'lgan yerga munosabat, mehnat etikasi va bog'dorchilik an'analarning voha hududiga kirib borishini badiiylashtiradi. Bugungi Surxondaryo viloyatida xalq orasida "Farg'onachi" mahallarning borligi va bu mahallalar asosan dehqonchilik va bog'dorchilikka ixtisoslashtirilgani roman voqealarining tarixiy asosga ega ekanligini ko'rsatadi. Demak Tog'ay Murod Jamoliddin obrazi orqali nafaqat shaxs taqdiri balki hududlararo madaniy va xo'jalik tajribasining migratsiyasini aks ettirgan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar" romanida Jamoliddin obrazi orqali yozuvchi Farg'onadan Surxondaryo vohasiga bog'dorchilik va dehqonchilik madaniyati kirib borishini badiiy tarzda tasvirlaydi. Ko'plab adabiyotshunoslar bu hijratni diniy e'tiqod doirasida baholashsa-da (Albatta bu tahlilni ham rad etmaymiz, shunchaki qo'shimcha qilmoqchimiz S.J), tarixiy-iqtisodiy kontekst bu ko'chish jarayonining yana bir real asosini ko'rsatadi. Surxondaryo vohasi geografik va iqlimiy jihatdan yerlarni o'zlashtirish va sug'oriladigan dehqonchilik uchun qulay hudud bo'lib, mahalliy aholining agrar faoliyati yerga ishlov berish va ekin yetishtirishga yo'naltirilgan. Shu jihatdan Jamoliddinning vohaga kelib, bog'dorchilik bilan shug'ullanishi nafaqat badiiy tasvir, balki tarixiy va ijtimoiy haqiqatni aks ettiradi.

Bu roman orqali yozuvchi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni badiiy shaklda namoyon etadi, ya'ni xalqning mehnat madaniyati, hududiy migratsiya va dehqonchilik tajribasi badiiy matnga integratsiya qilingan, Jamoliddin obrazi orqali vohaning tarixiy va madaniy konteksti o'quvchiga yetkaziladi. Shu bilan birga, roman din va e'tiqod masalasidan tashqari, amaliy mehnat, yer ishlash va iqtisodiy faoliyat kabi real hayotiy jarayonlarni ham aks ettiradi, bu esa asarga ilmiy-tahliliy asos beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dulanov O.Y. Types of Farming of Hundreds (Juz) Inhabiting the Surkhan Oasis. Modern Science and Research, 2023, Vol. 2, No. 9, pp. 161–165.
<https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24308>
2. Кармышева Б.Х. Узбекское население юга Средней Азии. – М.: Наука, 1976
3. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Имон. "Камалак". Т.: 1992. – 160 б.
4. Сувонов Завкиддин. Тоғай Мурод насрида образлар поэтикаси. PhD диссертацияси. Т.: 2019. – 163 б.
5. Тоғай Мурод. Отамдан қолган далалар. Роман. Т.: "Zukko kitobxon". 2022. 15-bet